

İQTİSADI TƏŞƏBBÜSLƏRƏ YARDIM İCTİMAİ BİRLİYİ

**Bələdiyyələrin içməli su təchizatı sistemində
tariflərin müəyyən edilməsi**

MEXANİZMLƏRİ

BAKI – 2011

Sənəd İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyinin Avropa Komissiyasının və Böyük Britaniyanın «Oxfam» təşkilatlarının birgə maliyyə dəstəyilə həyata keçirilən «İctimai xidmətlərin çatdırılması məqsədilə Mərkəzi Aran –Qarabağ zonasında iyirmi bələdiyyənin texniki bilik və bacarıqlarının artırılması» layihəsi çərçivəsində hazırlanıb.

**Az1009, Azərbaycan, Bakı şəhəri,
Zülfi Adıgözəlov küçəsi, ev 21
Tel: (99412) 5964459
Faks: (99412) 5964978
E-mail: sei@azeronline.com
Web: www.sei.az**

MÜNDƏRİCAT

Yerli səviyyədə su tariflərinin formalaşması: mövcud hüquqi mexanizmlər və qanunvericiliyin dogurduğu problemlər	4
Kənd yerlərində içməli suyun tarifini formalaşdıran əsas xərclər	8
Azərbaycanda yerli içməli su idarəçiliyinə dair mövcud təcrübələr	11

Yerli səviyyədə su tariflərinin formalaşması: mövcud hüquqi mexanizmlər və qanunvericiliyin doğurduğu problemlər

İçməli su tariflərinin müəyyən edilməsinin yerli səviyyədə içməli su təchizatı idarəçiliyinin ən mürəkkəb problemlərindən biri hesab olunur. Xüsusilə də mərkəzləşmiş su sisteminin olmadığı şəraitdə müxtəlif bələdiyyə əraziləri, hətta eyni bələdiyyə ərazisi daxilində ayrı-ayrı məhəllələr üzrə differensial tariflərin tətbiqi qaçılmaz olur. Bələdiyyədaxili su sistemlərində fərqli tariflərin tətbiqi adətən bir halda halda baş verir: ayrı-ayrı məhəllələrin müxtəlif su mənbələrinə çıxışı olur və həmin mənbədən suyun götürülməsi xərcləri eyni olmur. Məsələn, təxminən hansısa 50-100 ev təsərrüfatının su mənbəyi rolunda «özüqaynayan» artezianlar, elə o qədər təsərrüfat üçün isə elektrik nasoslari ilə işləyən subartezianlar çıxış edir. Məlumdur ki, hər 2 mənbə üzrə suyun əldə olunma xərcləri bir-birindən fərqlənir. Amma bələdiyyə bütün mənbələrin suyunu vahid su anbarına cəlb etməklə mərkəzləşdirilmiş su şəbəkəsi yaratmağa müvəffəq olursa, differensial tariflərin tətbiqinə ehtiyac qalmır.

Bu yanaşma onu göstərir ki, mərkəzləşdirilmiş su təchizatında tariflərin tənziqlənməsi, xərclərin kalkulyasiyası daha asandır və bu fərdi su sistemlərində tariflərin tətbiqi üçün dəqiq mexanizmlərin işlənməsini tələb edir. Burada mexanizm dedikdə, normativ-hüquqi aktlarda nəzərdə tutulan hüquqi normalar başa düşülür. Həmin mexanizmlərdən ən vacibi içməli su təchizatı ilə bağlı qanunvericilik aktlarında yerli su təchizatı sistemində tariflərin tətbiqinə və tənziqlənməsinə məsul olan subyektlərin dəqiq müəyyən olunmasıdır. Hazırda Azərbaycanda əhalinin içməli su təchizatını tənziqləyən 3 əsas qanun mövcuddur: «Su təchizatı və tullantı suları haqqında» Qanun, «Bələdiyyələrin su təsərrüfatı haqqında» Qanun və «Su Məcəlləsi». Bu qanunvericilik aktlarında dövlət hakimiyyət orqanları, bələdiyyələr və su təchizatı müəssisələri içməli su münasibətlərinin əsas subyektləri kimi təsbit olunub. Qüvvədə olan qanunvericiliyə görə, su təchizatı müəssisələri istehlakçılarla alqı-satqı müqaviləsi bağlayaraq onları zəruri xidmətlər göstərir.

Digər bir mühüm mexanizm isə yerli səviyyədə əhaliyə verilən içməli su üçün tariflərin tətbiqi üçün şərtlərin dəqiq müəyyən olunmasıdır. Qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən, su təchizatı müəssisələri ilə istehlakçılar arasında bağlanmış alqı-satqı müqaviləsində suyun qiyməti və suyun dəyərini ödəmə şərtləri sudan istifadəyə dair qaydalara əsaslanmalıdır. Həmin qaydaların hazırlanmasına isə Nazirlər Kabineti məsuliyyət daşıyır. Mövcud normativ-hüquqi aktlarda yerli səviyyədə su tariflərinin formalaşması ilə bağlı bir sıra ümumi xarakterli müddəalar müəyyən olunub. Həmin müddəalara daxildir:

(i) İstifadə olunan içməli suyun haqqı ödənilməlidir və sudan istifadə pulludur (*Su Məcəlləsi – maddə 97*). Həmin müddəaya görə, sudan pullu istifadənin məqsədi su təminatı ilə bağlı xərcləri ödəmək, su təsərrüfatı müəssisələrinin özünü maliyyələşdirmə prinsipi ilə fəaliyyət göstərməsini təmin etmək, su ehtiyatlarından səmərəli və qənaətlə

istifadə olunmasına, həmçinin suların mühafizəsinin yaxşılaşdırılmasına maraq yaratmaq, suyun dəqiq uçotunu aparmaq kimi məqsədlərə nail olmaq dan ibarətdir.

(ii) Su təchizatı müəssisələri öz xərcini ödəmə prinsipi əsasında fəaliyyət göstərməlidir («Su təchizatı və tullantı suları haqqında» Qanun- maddə 5).

(iii) İstifadə olunan suyun haqqı dəqiq parametrlər əsasında müəyyən olunmalıdır (*Su Məcəlləsi – maddə 98*). Məcəllənin bu müəddəsinə görə, sudan istifadə haqqı onun keyfiyyətindən, istifadəyə görə təyinatından (içməli su, texniki su, suvarma suyu və s.), su təsərrüfatı obyektlərinin texniki səviyyəsindən, suyun götürülmə və nəql edilmə üsullarından və istehsal xərclərinin həcminə təsir edən digər amillərdən asılı olaraq ayrı-ayrı su təsərrüfatı sistemləri üzrə diferensiallaşdırılır. Eyni zamanda, yeraltı sulardan istifadə haqqı hesablanarkən onların axtarışına, kəşfiyyatına və ehtiyatlarının müəyyənləşdirilməsinə çəkilən xərclər də qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada nəzərə alınır. Bələdiyyə mülkiyyətində olan su obyektlərində sudan istifadə haqqı sadalanan tələblər nəzərə alınmaqla bələdiyyələr tərəfindən müəyyən edilir.

«Su təchizatı və tullantı suları haqqında» Qanunda və «Su Məcəlləsi»ndə içməli Sudan pulu istifadə və su tariflərinin formalaşması ilə bağlı müddələrin kombinə olunmuş variantı “Bələdiyyələrin su təsərrüfatı haqqında” Qanunda da öz əksini tapıb. Sənədin 10-cu maddəsində qeyd olunur ki, yaşayış məntəqələri daxilində ümumi istifadədə olan içməli məqsədlər üçün istifadə olunan bulaqlar, quyular və kəhrizlər istisna olunmaqla bələdiyyələrin su təsərrüfatı obyektlərində sudan pullu istifadə olunur. Bələdiyyələrin su təsərrüfatı obyektlərində sudan pullu istifadənin əsas məqsədi bələdiyyə ərazisindəki su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin olunmasına, suyun dəqiq uçotunun aparılmasına, su təchizatına yönəldilmiş xərclərin ödənilməsinə, su kəmərləri sistemlərinin yeni avadanlıqlarla təchiz olunmasına, yeni su mənbələrinin yaradılmasına nail olmaqdır. Bələdiyyələrin su təsərrüfatı obyektlərində sudan istifadə haqqı və onun diferensiallaşdırılması suyun keyfiyyətindən, istifadəyə görə təyinatından (içməli, texniki, suvarma və s.), su ehtiyatlarının və ona tələbatın fəsillər üzrə dəyişkənliyindən, su təsərrüfatı obyektinin texniki səviyyəsindən, suyun götürülmə və nəql edilmə üsullarından və istehsal xərclərinin həcminə təsir edən digər amillərdən asılı olaraq bələdiyyələr tərəfindən müəyyən edilir.

Zəruri qeyd: *Yerli özünüidarə orqanı bələdiyyə ərazisində yerləşmiş ümumi ümumi istifadədəki içməli məqsədlər üçün istifadə olunan bulaqlar, quyular və kəhrizlərdən suyu mərkəzləşdirilmiş su sistemində daxil etməklə götürdükdə çəkdiyi xərcin və göstərdiyi xidmətin keyfiyyətinin müqabilində su haqqı almaq hüququna malikdir. Bu halda bələdiyyələr adıçəkilən mənbələrdən içməli suyu ya paylaşdırıcı çənlər, ya da tikilmiş anbarlar vasitəsilə götürərək çəkilməmiş su xətləri vasitəsilə ayrı-ayrı-ayrı məhəllələrə, yaxud bilavasitə həyətlərə çatdırmalıdır. Verilən suyun həcmninə hesablanması ölçü cihazları vasitəsilə həyata keçirilməlidir.*

Su tariflərinin müəyyən olunması ilə yanaşı, mövcud qanunvericilikdə yerli səviyyədə su tariflərinin formalaşmasına və bələdiyyələrin su təsərrüfatlarının öz xərcini ödəməsinə təsir göstərən bir sıra əlaqəli mexanizmlərin reqlamentləşdirilməsi də təmin olunub. Belə ki, «Su təchizatı və tullantı suları haqqında» Qanunun 22-ci maddəsinə əsasən, su təsərrüfatları su təchizatı sistemlərinin yaradılmasına, yaxud tikintisinə çəkilən xərcləri ödəmək üçün bələdiyyələrin ödəmələrindən, su təchizatı müəssisəsinin ümumi gəlirlərindən və fondlarından, dövlətin ayırdığı vəsaitlərdən istifadə edə bilər. Qanunun 8-ci maddəsində də qeyd olunur ki, mərkəzləşdirilmiş su təchizatı sistemlərinin etibarlı fəaliyyətini və inkişafını təmin etmək, təbii fəlakətlərin nəticələrini aradan qaldırmaq məqsədi ilə su təchizatı müəssisələrinə dövlət yardımı göstərilə bilər. Dövlət yardımı dotasiya və kredit şəklində verilə bilər. Dövlət yardımının konkret növü, şərtləri və həcmi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir. Əhalinin müəyyən kateqoriyalarına imtiyazlı xidmət nəticəsində su təchizatı müəssisəsi tərəfindən çəkilmiş xərclərin ödənilməsi üçün müvafiq qanunvericik olmalıdır.

“Bələdiyyələrin su təsərrüfatı haqqında” Qanunun 9-cu maddəsi də bələdiyyənin su təsərrüfatı obyektlərinin istismarı üçün kənar mənbələrdən vəsait almaq imkanını tanıyır. Belə ki, həmin müddəaya görə, bələdiyyələrin sifarişləri əsasında aparılan su təsərrüfatı tədbirləri üçün kreditlər götürülə, dövlət büdcəsindən vəsaitlər alın, təbii fəlakət və qəza baş verdiyi hallarda vurulan zərərin miqyasından asılı olaraq onların aradan qaldırılması üçün hökumətdən kompensasiya istənilə bilər. Su Məcəlləsinin 100-cü maddəsinə əsasən isə bələdiyyələrin mülkiyyətində olan içməli su obyektlərinin zərərli təsirlərdən qorunması və belə təsirlərin nəticələrinin aradan qaldırılması üçün dövlət büdcəsindən vəsait alınması mümkündür.

«Su təchizatı və tullantı suları haqqında» Qanun bələdiyyələrin su təsərrüfatı müəssisələrin istifadə olunan suya görə tariflərin tətbiqindən savayı müştərilərə göstərilən bir sıra xidmətlərə görə haqqın alınması hüququnu da tanıyır. Qanunun 60-cı maddəsinə görə, həmin müəssisələr müştərilərin su təchizatı sistemlərinə qoşulmasına görə birdəfəlik ödəmə, həmçinin suölçən cihazların quraşdırılmasına görə əvvəlcədən (avans) ödəmə ala bilər. Bundan başqa, suyun keyfiyyətindən, xidmətin göstərilməsinin yerindən və mövsümündən, su təchizatının 24 saat ərzində və ya rejimli (fasilələrlə) olmasından asılı olaraq bələdiyyələrin su müəssisələri həmin tariflərə artırılma və ya azaldılma əmsalları tətbiq etmək hüququna malikdir. Lakin bütün hallarda bu münasibətlər rəsmi bağlanmış müqavilələrə əsaslanmalıdır.

Göründüyü kimi, qüvvədə olan qanunvericilik yerli səviyyədə içməli su tariflərinin formalaşması üçün müəyyən hüquqi bazanı təmin edir. Amma bir sıra mexanizmlərin milli qanunvericilikdə olmaması bələdiyyələrin su təsərrüfatı müəssisələrinin effektiv fəaliyyət göstərməsinə, yeni zamanda əhalinin keyfiyyətli və daimi içməli su ilə təmin olunmasına ciddi maneələr yaradır. Qanunvericiliyin doğurduğu həmin problemlərə daxildir:

- 1) Bələdiyyələrin su təsərrüfatının saxlanması, ilk növbədə onların kapital xərclərinin qarşılınması üçün dövlət büdcəsindən verilməli olan əvəzsiz maliyyə yardımlarının ayrılması üçün dəqiq mexanizmlər yoxdur. Xüsusilə də kənd yaşayış məntəqələrində, zəif maliyyə potensialına malik bələdiyyə ərazilərində, irihəcmli maliyyə vəsaitləri hesabına ucqar yerlərdən su gətərməsi tələb olunan dağlıq ərazilərdə, artezian və subartezianlar vasitəsilə içməli suyun əldə edilməsi qaçılmaz olan düzənlik yerlərdə içməli su təsərrüfatlarının kapital qoyuluşlarını həcmi, həmin xərclərin hansı dövrilik və meyarlar əsasında qarşılamaq üçün dəqiq işlənmiş hüquqi mexanizmlər olmalıdır.
- 2) Təbii fəlakət və gözlənilməz qəzalar nəticəsində bələdiyyələrin su sistemlərinə dəymiş zərərin qarşılınması üçün kompensasiyanın həcmi hesablanması və ödənilməsi mexanizmləri dəqiq mexanizmlər əsasında reqlamentləşdirilməyib. Belə şəraitdə bələdiyyələrin öz büdcəsi və ya ianələr hesabına qurduğu su sistemlərinin sıradan çıxdığı tədqirdə istifadəsiz qalma və ya tamamilə məhv olma riski qalır.
- 3) Bələdiyyə razisində yaşayan və sudan istifadəyə görə güzəşt hüququ olan əhali kateqoriyasının dəqiq tərkibi və onlara görə dövlət tərəfindən ödənilməli olan kompensasiyanın forması və həcmi müəyyən edilməyib. Xüsusilə də əhalinin aztəminatlı təbəqələrinin sayının üstünlük təşkil etdiyi yaşayış məntəqələrində bələdiyyələrin bu cür maliyyə yardımları almaq imkanı olmalıdır. Çünki yoxsul vətəndaşların sosial müdafiəsi dövlət orqanlarının müstəsna öhdəlikləri sırasındadır.

Kənd yerlərində içməli suyun tarifini formalaşdıran əsas xərclər

İçməli su üçün tariflərin müəyyən olunması bələdiyyələrin müstəsna səlahiyyətlərinə aid olmasına, qanunvericiliyin bu sahədə yerli öüzünüidarə qurumları üçün hər hansı məhdudiyyət müəyyənleşdirməməsinə baxmayaraq, problemə əsaslandırılmış yanaşma tətbiq edilməlidir. *Əvvəla*, tariflərin formalaşması mexanizmi şəffaf olmalı, əhali bu tariflərin hansı meyar və prinsiplər əsasında formalaşdığını görmək imkanı qazanmalıdır. *Başqa tərəfdən*, tarifləri formalaşdıran xərclərin çərçivələrinin dəqiq müəyyən edilməsinə ehtiyac var. Məsələn, su infrastrukturunun ilk dəfə yaradıldığı ərazilərdə kapital qoyuluşlarının tarifərin müəyyən edilməsi zamanı nəzərə alınmasına ehtiyas varmı, əgər həmin xərclər nəzərə alınacaqsa, onların geri qayıtması hansı zaman müddətində ərzində baş verməlidir, su təsərrüfatı xərclərinin hamısı tariflər hesabına kompensasiya olunmalıdır, yoxsa burada bələdiyyənin də töhfəsi nəzərə alınmalıdır, əgər cavab müsbətdrisə xərclərin hansı hissəsini yerli büdcələr hesabına qarşılamaq olar və s. Bu suallara dəqiq cavab vermək üçün pilot bələdiyyələrin hər biri rəsmi qaydada öz ərazisində su tariflərini formalaşdıran xərclərin strukturunu işləməlidir.

Həmin xərclərin müəyyən olunması zamanı aşağıdakı tövsiyələrin nəzərə alınması vacibdir:

- 1) **Su infrastrukturunun yaradılması və istismara verilməsi ilə bağlı əsaslı (kapital) xərclərinin su haqlarında nəzərə alınmasına lüzum yoxdur.** Tarifərin müəyyən edilməsi zamanı yalnız su infrastrukturunun fəaliyyət başlamasından sonra yaranacaq xərclər hesablanmalıdır.
- 2) **Tarifləri formalaşdıran xərclərin strukturunu və gözlənilən xərclərin tərkibi son dərəcə dəqiq müəyyən olunmalıdır.** Məsələn, xərclərin hansı hissəsinin cari və ya kapital, yaxud hansı hissəsinin enerji haqları, əmək haqqı, təmir və s. xərclər olması diqqətlə işlənməlidir.
- 3) **Tələb olunan xərclərin dövriliyi dəqiq bilinməlidir.** Aydındır ki, əmək haqqı və ya enerji hər ay tələb olunan xərclərdir, amma yeni nasosların alınması, su xətlərinin dəyişdirilməsi müəyyən dövrdən bir baş verir. Bu xərclərin dövriliyinin dəqiq müəyyən edilməsi o baxımdan çox vacibdir ki, çəkilən xərclər tələb olunan dövrün müddəti nəzərə alınmaqla tariflərə daxil edilməlidir. Məsələn, əgər su nasoslarının yenilənməsi üçün 1000 manat tələb olunursa və həmin xərc orta hesabla 5 ildə bir dəfə baş verirsə, belə şəraitdə beş il ərzində su mənbələrinin debiti (su verimi) nəzərə alınmaqla potensial su hasilatının həcmi hesablanır və nasosun alınmasına çəkilən xərc su hasilatına bölünür. Eyni qaydada bütün xərclər üzrə dövrilik dəqiq müəyyən olunmaqla və gözlənilən su hasilatının həcmi hesablanmaqla xərclərin tariflərdə nəzərə alınması təmin olunmalıdır.

- 4) **Bütün su mənbələri nəzərə alınmaqla gün, ay və il ərzində əhaliyə veriləcək suyun potensial həcmi hesablanmalıdır.**
- 5) **Aylıq və illik xərclər müəyyən olunduqdan sonra, əhali ilə müzakirələr əsasında tariflərin müəyyən olunması barədə qərar qəbul edilməlidir.** Əgər əhalinin əhəmiyyətli hissəsinin sosial vəziyyəti xərcləri tam kompensasiya etməyə imkan vermirsə və hansısa dövr ərzində tariflərin nisbətən aşağı götürülməsi qaçılmaz olursa, bələdiyyə həmin xərclərin yerli büdcədə nəzərə alınmasına dair öhdəlik götürməlidir.

Aşağıdakı cədvəldə artezian və subartezianlardan içməli su mənbəyi kimi istifadə edən kənd ərazilərində su tariflərini formalaşdıran xərclərin tipik strukturunu təqdim olunub və bələdiyyələr yuxarıda göstərilən tövsiyələrə uyğun olaraq su tariflərinin müəyyən edilməsi zamanı həmin strukturdan istifadə edə bilər:

**Pilot ərazilərdə içməli su tarifinin formalaşması ilə bağlı
nümunəvi xərc strukturuna¹**

Xərcin növü		Xərcin çəkilmə dövriliyi	Tələb olunan xərcin aylıq məbləği, man.	Tələb olunan xərcin illik məbləği, man.	Tələb olunan aylıq xərcin 1 ev təsərrüfatına düşən məbləği, manat	Tələb olunan aylıq xərcin 1 sakinə düşən məbləği, manat	Hər kub və ya litr suya düşən xərc, qəpik
1		2	3	4	5	6	7
1.	<i>Əmək haqqı</i>	Hər ay	150	1800	18000	18	30
2.	<i>Enerji haqqı</i>	Hər ay	30	360	4800	4,8	8,0
3.	<i>Cari təmir</i>	Hər 3 aydan bir	30	120	1200	1,2	2,0
4.	<i>Yeni avadanlıqların alınması</i>	Hər 2 ildən bir	50	600	2000	2,0	4,0
5.	<i>Xətlərin yenilənməsi</i>	Hər 10 ildən bir	30	360	2500	2,5	4,5
6.	<i>Nasosun motorunun dəyişdirilməsi</i>	Hər 2 ildən bir	10	120	1250	1,25	2,0
7.	<i>Tranformatorun təmiri</i>	Hər 2 ildən bir	10	120	1250	1,25	2,0
8.	<i>Su kranlarının</i>	Hər il	9	110	1000	1,0	2,0

¹ Cədvəldə təklif nümunəvi xərc strukturuna Ağcabədi, Tərtər və Bərdə rayonu ərazisində fəaliyyət göstərən 20 bələdiyyə ərazisində keçirilən sorğu əsasında müəyyən olunub.

	<i>təmiri</i>						
9.	<i>Su nasosunun təmiri</i>	Hər il	25	300	3000	3,0	5,5
10.	<i>Təzə su nasosunun alınması</i>	Hər 5 ildən bir	20	240	2400	2,4	4,0
11.	<i>Su çəninin alınması və quraşdırılması</i>	Hər 10 ildən bir	17	204	2000	2,0	4,0
12.	<i>Su çəninin təmiri</i>	Hər 2 ildən bir	9	110	1000	1,0	2,0
Cəmi			390	4680	400	40	78,0

Qeyd: Bələdiyyə ərazisində içməli su infrastrukturu sayğaclaşdırılmadığı halda 5-ci və 6-cı sütunların göstəriciləri nəzərə alınmalıdır. Saygac quraşdırıldığı təqdirdə 7-ci sütunun məlumatlarına diqqət yetirilir.

Azərbaycanda yerli içməli su idarəçiliyinə dair mövcud təcrübələr

Azərbaycanda bələdiyyələr və ya icmalar tərəfindən yerli su idarəçiliyi ilə bağlı bir sıra təcrübələr mövcuddur. İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyinin ekspertləri sənədin hazırlanması prosesində 3 rayona səfər edərək həmin təcrübələri yaxından öyrənmiş və bu təcrübələrin nə dərəcədə optimal olmasını araşdırmışdı.

Kürdəmir rayonundan 2 (Sığırılı və Çöhranlı), Quba rayonunda 2 (Timiryazev və Alekseyevka), Bərdə rayonunda isə 1 (Alaçadırlı) bələdiyyədə tətbiq edilən yerli su idarəçiliyi təcrübəsi sənədi hazırlanmasında faydalı töhfə oldu.

Tədqiqat göstərdi ki, adıçəkilən rayonlarda əhalinin içməli su ilə təminatı mexanizmi bir-birindən fərqlənir. Bərdə və Quba rayonlarında su idarəçiliyi birbaşa bələdiyyənin öhdəsində olsa da, Kürdəmirdə icma tərəfindən yaradılmış məhdud məsuliyyətli cəmiyyət tərəfindən həyata keçirilir. İdarəçilik prinsipi ərazinin içməli suya çıxış imkanları, su infrastrukturunun vəziyyəti, su mənbələrinin mövcudluğu əsasında qurulub. Quba rayonunda su mənbəsinin və zəruri infrastrukturun (su xətlərinin) olması su şəbəkəsinin asan qurulmasına imkan verib. Ancaq Kürdəmirdə bütün bunların olmaması fərqli idarəetmə sisteminin tətbiqini zəruri edib.

İndi isə təcrübələrə diqqət yetirək:

Kürdəmir rayonu

Kürdəmir rayonunun Sığırılı və Çöhranlı kəndlərində bələdiyyə əhalisini içməli su ilə təminatı bp şirkətinin maliyyə dəstəyi ilə su təmizləyici məntəqə tikilib. Su təmizləyici məntəqənin mülkiyyət hüququ icma üzvlərinin iştirakı ilə yaradılmış məhdud məsuliyyətli cəmiyyətə (MMC) məxsusdur və onun idarəçiliyi MMC tərəfindən həyata keçirilir.

Sığırılı kəndində yerləşən təmizləyici qurğu 2006-cı ildə tikilib və layihənin ümumi dəyəri 39805 manat olub. Su təmizləyici qurğuların tam normal işləməsi üçün əlavə olaraq 4000 manat məbləğində xərc çəkilərək bəzi ehtiyat hissələri dəyişdirilib.

Su təmizləmə qurğusunun yerləşdiyi məntəqənin mülkiyyət hüququ Çeşmə MMC-yə məxsusdur. Məntəqə 2007-ci ildən fəaliyyət göstərir. MMC hər ay bələdiyyəyə 24 manat məbləğində vergi ödəyir.

İçməli su qurğusunun sutkalıq su təmizləmə gücü 50 tondur. (**Şəkil 1**)

Ərazidə 3 hovuz var. Onlarda 2-sinin hər birinin su tutumu 50 tondan çoxdur. 45-50 ton tutuma malik 3-cü hovuz isə yeni tikilib və hələ istifadəyə verilməyib. 3-cü hovuzun tikilməsi xərci 4000 manata bərabər olub. (Şəkil 2)

Şəkil 1

Şəkil 2

Məntəqədə əlavə olaraq 4 tonluq su çəni mövcuddur.

Bir ton suyun təmizlənməsinin maya dəyəri 1,5 manata başa gəlir.

Hər 3 aydan bir təmizlənmiş suyun nümunəsi Səhiyyə Nazirliyinin Epidemiologiya və Gigiyena Mərkəzinin laboratoriyasında kimyəvi və bakterioloji analizdən keçir. Bir analizin dəyəri 30 manatdır.

Su kanaldan götürülür, suvarma suyu təmizlənərək içməli edilir. Suvarma sudan istifadəyə görə Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Komitəsinə suyun hər 1000 kubmetri üçün 1 manat ödənilir. 2010-cu ildən başlayaraq bu məbləğ 5 manata qaldırılıb.

Məntəqə qış mövsümündə ayda 300-400 ton, yayda isə 600-700 ton su satılır. 4 tonluq su maşınlarına su 5 manata satılır. Su maşınları isə həmin suyu əhaliyə 15 manata satır. MMC-nin 5,4 ton su tutumu olan maşını var. Həmin maşına doldurulmuş su 15 manata satılır. (Şəkil 3)

Kənd bəzi ailələr güzəşt qrupuna daxil edilib.

Həmin ailələrdə adambaşına gündəlik 10 litr olmaqla pulsuz verilir. Həmin normativdən artıq istifadə edilən su üçün güzəştli ailələr tərəfindən eyni qaydada pul ödənilir.

Sığırli kəndində 6500 nəfərə yaxın əhali yaşayır. Ailələrin sayı 1300-1500-dür.

Şəkil 3

Çöhranlı kəndində də içməli su qurğusu quraşdırılıb. Kənd içməli su tələbatını Şirvan kanalından götürülən su vasitəsilə ödəyir. Su təmizləyici məntəqə “Bulaq AÇ” MMC-yə malikdir.

Təmizləyici qurğu 2008-cı ildə tikilib və layihənin ümumi dəyəri 32000 manat olub. Vəsaitin 27000 manatı bp şirkəti, 5000 manatı isə icma tərəfindən qoyulub.

Qurğunun sutkalıq su təmizləmə gücü 50 tondur.

Ərazidə 2 hovuz var. Onların hər birinin tutumu 20 tondur. (**Şəkil 4**)

Məntəqədə əlavə olaraq 4 tonluq su çəni mövcuddur. (**Şəkil 5**)

Şəkil 4

Şəkil 5

Bir ton suyun təmizlənməsinin maya dəyəri 1,5 manata başa gəlir.

Hər 3 aydan bir təmizlənmiş suyun nümunəsi Səhiyyə Nazirliyinin Epidemiologiya və Gigiyena Mərkəzinin laboratoriyasında kimyəvi və bakterioloji analizdən keçir. Bir analizin dəyəri 30 manatdır.

Su Şirvan kanalından götürülür, suvarma suyu təmizlənərək içməli edilir. Suvarma sudan istifadəyə görə Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Komitəsinə ildə 20 manat ödənilir.

Ayda 3-4 ton həcmində su satılır. Suyun 1 tonu 1 manata satılır. Ancaq əhali suyu daha çox qablarda almağa üstünlük verirlər. Ona görə də şirkət suyu əsasən 20 litrlik qablarda pərakəndə şəkildə satır. 20 litrlik qablarda satılan suyun bir ədədi 40 qəpik müəyyən edilib.

Çöhranlı kəndində 1200 nəfər yaşayır və ev təsərrüfatlarının sayı 220 nəfərdir.

Quba rayonu

Timiryazev bələdiyyəsi Quba rayonunun girəcəyində yerləşir. Əhalisinin sayı 3097 nəfərdir. Bələdiyyə iki kəndi – Timiryazev və Zirik kəndlərini əhatə edir. 2009-cu ildə Zirik bələdiyyəsi Timiryazev bələdiyyəsinə birləşib. İllik büdcəsi 41 min manatdır.

Kəndlərdə içməli su idarəçiliyi 2000-ci ildən başlayaraq bələdiyyə tərəfindən həyata keçirilir.

Bələdiyyə ərazisində 6 içməli su artezianı fəaliyyət göstərir. Timiryazev kəndində 4, Zirik kəndində isə 2 artezian var. Timiryazev kəndindəki artezianların hər biri orta hesabla 200-250, Zirik kəndindəki artezianların hər biri 300-450 nəfərə xidmət göstərir. Bu artezianlar bələdiyyənin mülkiyyətindədir. Su xətləri bələdiyyə əhalisinin hamısını əhatə edir.

6-cı artezian 2011-ci ildən istifadəyə verilib. 100-120 metr dərinliyində olan yeni artezianın quyusunun qazılması xərci 10.000 manata başa gəlib. Transformator və digər xərclər də nəzərə alınmaqla təxminən 20.000 manata təşkil edib. Ümumi xərclər bələdiyyə və icra hakimiyyəti tərəfindən ödənilib. Evlərə çəkilən su xətlərinin hər metri orta hesabla 20 manata başa gəlib. Ana su xətləri bələdiyyə hesabına çəkilib. Evlərə paylanan xətlər isə ailələrin öz vəsaitləri hesabına edilib. Hər bir ailə orta hesabla 100-150 manat pul xərcləyib. Adambaşına maya dəyəri 5 manat təşkil edib.

Hər bir artezianın yanında 25-30 ton həcmində su çəni quraşdırılıb. Artezianlar elektrik vasitəsilə işləyir. Əhaliyə gündə 3 dəfə - səhər, günorta və axşam su verilir. Artezianlar hər dəfə 2 saat işləyir. Su çənlərə vurulur, sonradan xətlər vasitəsilə evlərə paylanır. Su xətləri evlərə qədər çəkilib. Əksəriyyəti sovet dövründə çəkildiyindən köhnədir, ancaq işlək vəziyyətindədir.

Su idarəsində ümumilikdə 8 nəfər işləyir. 6 nəfər su artezianlarına qulluq edir. Onların hər biri 1 artezianın fəaliyyəti üçün məsuldur. Onların funksiyası artezianlarının fəaliyyətinə nəzarət etmək, qrafikə uyğun olaraq çənlərə su vurmaqdır. Bu işçilərin aylıq əmək haqqı 85 manat təşkil edir. Digər 2 nəfər su pulunu yığmaqla məşğul olur. Onlardan biri Timiryazev, digəri isə Zirik kəndində su pullarının yığımına məsuldur. Bu işçilər əmək haqlarını bələdiyyədən alırlar. Onlar bələdiyyədə vergi agentləri vəzifəsində çalışırlar və su pulunun yığımına görə ödəniş almırlar.

İçməli sudan istifadəyə görə bələdiyyə adambaşına ödəniş sistemi tətbiq edib. Bələdiyyə ərazisində 2010-cu il oktyabrın 1-dən etibarən adambaşına 60 qəpik məbləğində tarif müəyyən olunub. Bu tarixə qədər isə adambaşına 1 manat müəyyən olunmuşdu. Ancaq əhalinin ödəmək imkanları olmadığından bələdiyyənin qərarına əsasən sudan istifadənin qiyməti aşağı salınıb. 18 nəfər güzəştli qruplar kateqoriyasına daxildir. Onlar su pulundan tamamilə azaddırlar. Bu qrupa tənha qocalar, şəhid ailələri və s. daxildir. Hazırda su pulunun yığımı 50% təşkil edir. Ödənişlərin gecikməsinə görə hər hansı faiz hesablanmır. Ödəniş hər ayın 25-dən sonra həyata keçirilir. Su xətləri sayğaclaşmayıb.

Yığım səviyyəsi aşağı olduğunda bu xidmətin xərcləri gəlirlərini üstələyir. Çatışmayan vəsait bələdiyyə büdcəsi hesabına ödənilir. Məsələn, 2010-cu ildə 6500 manat vəsait yığılıb.

Artezianların istifadəsinə görə enerji haqqı ildə 4000 manat təşkil edir. Su xətlərinin təmirinə ildə 3000 manata qədər vəsait xərclənir. Su nasoslarının orta ömrü 3-4 ildir. Yenisi 1000 manat, təmiri isə 500-600 manat civarındadır.

Suyun keyfiyyəti ildə bir dəfə yoxlanılır. Suyun nümunələri analiz üçün "Azərsu" ASC-nin rayon bölməsinin suya nəzarət idarəsinə təqdim edilir və bir analiz üçün 25 manat vəsait ödənilir.

* * *

Alekseyevka bələdiyyəsinin əhalisinin sayı təxminən 3000 nəfərdir. Hazırda bələdiyyə ərazisində real olaraq 2200-ə qədər sakin yaşayır.

Bələdiyyənin illik büdcəsi su pulu nəzərə alınmadan 4000 manatdır.

Bələdiyyə ərazisində 3 içməli su artezianı fəaliyyət göstərir. Hər artezian orta hesabla 1000 nəfərə xidmət göstərir. Bu artezianlar bələdiyyənin mülkiyyətində deyil. Onların mülkiyyəti məlum deyil.

Hər bir artezianın yanında 60 ton həcmində su çəni quraşdırılıb. Artezianlar elektrik vasitəsilə işləyir. Əhaliyə yay fəslində gündə 2 dəfə, qış fəslində gündə 1 dəfə su verilir. Artezianlar hər dəfə 2 saat işləyir. Su çənlərə vurulur, sonradan xətlər vasitəsilə evlərə paylanır. Su xətləri evlərə qədər çəkilib. Əksəriyyəti sovet dövründə çəkildiyindən köhnədir, ancaq işlək vəziyyətindədir. Bələdiyyə əhalisinin 90%-i bu sistemə qoşulub.

Su idarəsində ümumilikdə 4 nəfər işləyir. 3 nəfər su artezianlarına qulluq edir. Onların hər biri 1 artezianın fəaliyyəti üçün məsuldur. Onların funksiyası artezianlarının fəaliyyətinə nəzarət etmək, qrafikə uyğun olaraq çənlərə su vurmaqdır. Bu işçilərin aylıq əmək haqqı 85 manat təşkil edir. 1 nəfər su pulunu yığmaqla məşğuldur. Bu işçinin aylıq əmək haqqı 85 manata bərabərdir.

İçməli sudan istifadəyə görə bələdiyyə adambaşına ödəniş sistemi tətbiq edib. Bələdiyyə adambaşına 60 qəpik məbləğində tarif müəyyən olunub. 10 ailə güzəştli qruplar kateqoriyasına daxildir. Onlar su pulundan tamamilə azaddırlar. Bu qrupa tənha qocalar, şəhid ailələri və s. daxildir. Hazırda su pulunun yığımı 60-70% təşkil edir. Ödənişlərin gecikməsinə görə hər hansı faiz hesablanmır. Ödəniş üçün konkret gün yoxdur. Ay ərzində istənilən gün ödənilə bilər. Su xətləri sayğacları olmayıb.

Yığım səviyyəsi aşağı olduğunda bu xidmətin xərcləri gəlirlərini üstələyir. Çatışmayan vəsait bələdiyyə büdcəsi hesabına ödənilir.

Hər bir artezianın istifadəsinə görə enerji haqqı ayda 400 manat təşkil edir. Su xətlərinin təmirinə ildə təxminən 3500 manata qədər vəsait xərclənir. Su nasoslarının orta ömrü 3-4 ildir. Yenisi 1000 manat, təmiri isə 500-600 manat civarındadır.

Suyun keyfiyyəti ildə bir dəfə yoxlanılır. Suyun nümunələri analiz üçün "Azərsu" ASC-nin rayon bölməsinin suya nəzarət idarəsinə təqdim edilir və bir analiz üçün 25 manat vəsait ödənilir.

Bərdə rayonu

Alaçadırlı bələdiyyəsi Bərdə rayonunda yerləşir. Əhalinin sayı 3000 nəfərdir. Bunlardan 2000-i yerli əhalidir. 1000 nəfəri qaçqın və məcburi köçkün kimi gəlib. Hazırda onlardan 500 nəfəri daimi məskunlaşıb. Bələdiyyədə 650 ailə yaşayır. Bələdiyyənin illik büdcəsi təxminən 9000 manatdır.

Bələdiyyə ərazisində yaşayan əhalinin içməli su təminatını yaxşılaşdırmaq üçün bələdiyyə su xətləri çəkib və sudan istifadəyə dair tarif tətbiq edib. Bələdiyyədə içməli sudan istifadəyə görə tarif ailəbaşı hesabına tətbiq edilir. Ailə üzvlərinin sayından asılı olmayaraq ayda hər bir ailədən sudan istifadəyə görə 2 manat məbləğin pul yığılır. Bu vəsait ancaq cari xərclərə sərf olunur. Bu xərclərin strukturu belədir:

- su xətlərinin istismarına nəzarət edən şəxsin əmək haqqısı – 100 manat
- aylıq enerji sərfi – 20-30 manat
- digər xərclər – 20-30 manat

Su xətlərinin kapital təmiri üçün tələb olunan vəsait bələdiyyə büdcəsi hesabına ödənilir.

Bu sistem 7-8 ildir ki, fəaliyyət göstərir. Bələdiyyənin əsas siyasəti aşağı tarif sistemi tətbiq etməklə əhalini bu sistemə cəlb etməkdir. Bu idarəçilik tətbiq ediləndə 7 ailə cəlb edilmişdi. Su idarəçiliyinin uğurlu olması nəticəsində sistemə qoşulan ailələrin sayı artdı. Hazırda bələdiyyə ərazində 365 evin 300-də krantlaşma aparılıb.

Alaçadırlı bələdiyyəsində 3 ailə güzəşt qrupuna aid edilib. Onlardan aylıq su pulu alınmır.

Ancaq suyun keyfiyyəti mütamadi olaraq yoxlanılmır. Artezian işə salınandan bəri cəmisi 1 dəfə yoxlanılıb.

Artezianın mülkiyyəti rayon subartezian idarəsinə məxsusdur.

İl ərzində nasos və ya digər qurğular sıradan çıxanda 400-500 manat məbləğində vəsait xərcləyə bilər.